IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL TA’LIM OLISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Nurmatov Adkhamjon Arabjan o’g’li
https://doi.org/10.5281/zenodo.23324775

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish masalasi nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Mustaqil ta’lim kompetensiyasining motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid, raqamli-axborot va refleksiv tarkibiy qismlari ajratiladi. Ushbu tarkibiy qismlarni izchil rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik model, pedagogik shart-sharoitlar va baholash mezonlari taklif etiladi. Maqola nazariy tahlil va metodik loyihalashga asoslangan bo‘lib, unda empirik tajriba natijalari mavjud deb da’vo qilinmaydi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, mustaqil ta’lim, kompetensiya, o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish, raqamli savodxonlik, refleksiya, formativ baholash.

1. KIRISH

Ta’limning raqamli transformatsiyasi o‘quv materiallarini taqdim etish shakllarinigina emas, balki o‘quvchining bilim olishdagi roli va mas’uliyatini ham o‘zgartirmoqda. Elektron ta’lim platformalari, raqamli kutubxonalar, videodarslar, interaktiv topshiriqlar va hamkorlik vositalari o‘quvchiga o‘z ehtiyojiga mos resurs tanlash imkonini beradi. Biroq resurslarning ko‘pligi o‘z-o‘zidan samarali mustaqil ta’limni kafolatlamaydi. O‘quvchi maqsad qo‘yish, ishonchli axborotni tanlash, vaqtini rejalashtirish, o‘z faoliyatini kuzatish va natijani tahlil qilishni bilishi zarur.

Mustaqil ta’lim olish kompetensiyasi o‘quvchining o‘qituvchi ko‘magidan butunlay voz kechishini anglatmaydi. Aksincha, u zarur vaqtda yordam so‘rash, fikr-mulohazadan foydalanish hamda o‘z o‘rganish jarayonini ongli boshqarish qobiliyatini ham qamrab oladi. Zimmerman o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganishni maqsad qo‘yish, strategiyani tanlash, faoliyatni kuzatish va natijani baholash bilan bog‘liq siklik jarayon sifatida izohlaydi [1]. Shu nuqtayi nazardan, raqamli muhit metodik jihatdan puxta tashkil etilgandagina mustaqillikni rivojlantiruvchi vositaga aylanadi.

Maqolaning maqsadi — raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning nazariy asoslari, tarkibiy modeli va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish.

2. METODLAR

Tadqiqot konseptual-nazariy xarakterga ega. Ish jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tushunchalarni operatsionallashtirish, pedagogik modellashtirish va metodik sintez usullaridan foydalanildi. O‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish nazariyasi [1], raqamli kompetensiya bo‘yicha DigComp 2.2 yondashuvi [2] hamda ta’lim texnologiyalarini maqsadga muvofiq tanlash zarurligini ta’kidlovchi UNESCO hisobotidagi tamoyillar [3] konseptual tayanch sifatida olindi.

Tahlilda uchta savolga e’tibor qaratildi: (1) mustaqil ta’lim olish kompetensiyasi qanday tarkibiy qismlardan iborat bo‘lishi kerak; (2) raqamli muhitda bu qismlarni rivojlantirish uchun qanday pedagogik shartlar zarur; (3) rivojlanish dinamikasini qanday kuzatish va baholash mumkin. Mazkur yondashuv tajriba-sinov natijalarini taqdim etmaydi; taklif etilgan model keyingi empirik tekshiruv uchun metodik loyiha vazifasini bajaradi.

3. NATIJALAR

Tahlil natijasida mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini o‘zaro bog‘liq besh tarkibiy qism orqali tavsiflash maqsadga muvofiq deb topildi. Birinchisi — motivatsion-maqsadli qism: o‘quvchining o‘rganish ehtiyojini anglash, aniq maqsad belgilash va vazifani bajarishga ichki tayyorligi. Ikkinchisi — kognitiv-strategik qism: o‘rganish usullarini bilish, murakkab vazifani bosqichlarga ajratish, ma’lumotni umumlashtirish va muammoga yechim topish. Uchinchisi — raqamli-axborot qismi: qidiruv so‘rovini shakllantirish, manbaning ishonchliligini tekshirish, raqamli kontentni xavfsiz va mas’uliyatli ishlatish. To‘rtinchisi — faoliyatni tashkil etish qismi: vaqtni rejalashtirish, topshiriqni muddatida bajarish, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish. Beshinchisi — refleksiv-baholash qismi: natijani mezonlar asosida tahlil qilish, xatolarni aniqlash va keyingi qadamni rejalashtirish.

Kompetensiyani rivojlantirish modeli to‘rt ketma-ket bosqichni qamrab oladi. Diagnostik-motivatsion bosqichda boshlang‘ich ko‘nikmalar va qiziqishlar aniqlanadi, o‘quvchi bilan individual maqsad kelishiladi. Loyihalash bosqichida topshiriq, resurslar, vaqt oralig‘i va muvaffaqiyat mezonlari belgilanadi. Mustaqil faoliyat bosqichida o‘quvchi raqamli resurslar yordamida vazifani bajaradi, o‘qituvchi esa tayanch ko‘rsatmalar, oraliq savollar va zarur konsultatsiyalarni taqdim etadi. Refleksiv-tuzatish bosqichida o‘quvchi ishini rubrika asosida baholaydi, fikr-mulohazani o‘rganadi va keyingi maqsadini yangilaydi.

Metodikani takomillashtirishning asosiy mexanizmi — topshiriqlarni faqat yakuniy mahsulotga emas, balki o‘rganish jarayoniga ham yo‘naltirishdir. Masalan, o‘quvchi mavzu bo‘yicha raqamli manbalardan foydalanib kichik loyiha tayyorlaganda, undan faqat taqdimot topshirish emas, balki maqsad, ish rejasi, tanlangan manbalar ro‘yxati, manbalarni tanlash sababi, oraliq natija va o‘z-o‘zini baholash varag‘ini ham taqdim etish so‘raladi. Shu yo‘l bilan o‘qituvchi o‘quvchining fikrlash jarayoni va mustaqil qarorlarini ham kuzata oladi.

Taklif etilayotgan model quyidagi pedagogik shartlar bilan samaraliroq ishlashi kutiladi: aniq va tushunarli o‘quv maqsadlari; darajalashtirilgan topshiriqlar; sifatli va yoshga mos raqamli resurslar; o‘qituvchining yo‘naltiruvchi fikr-mulohazasi; o‘zaro hamkorlik va o‘zini baholash imkoniyati; raqamli xavfsizlik hamda akademik halollik qoidalari; internet va qurilmalarga kirish imkoniyatidagi farqlarni hisobga olish.

Baholash uchun to‘rt darajali rubrika taklif etiladi: boshlang‘ich, rivojlanayotgan, yetarli va yuqori. Har bir daraja maqsad qo‘yish, rejalashtirish, axborot manbasini tekshirish, vazifani mustaqil bajarish va refleksiya mezonlari bo‘yicha tavsiflanadi. Masalan, boshlang‘ich darajada o‘quvchi reja tuzishda doimiy ko‘makka muhtoj bo‘lsa, yuqori darajada u realistik reja tuzadi, manbalarni tanqidiy tekshiradi, ish jarayonini kuzatadi va natijaga asoslangan takliflar beradi. Bunday rubrika o‘quvchilarni bir-biri bilan taqqoslashdan ko‘ra, har bir o‘quvchining o‘z rivojlanish dinamikasini ko‘rsatishga xizmat qiladi.

4. MUHOKAMA

Taklif etilgan yondashuv raqamli vositani mustaqil ta’limning o‘zi sifatida emas, balki pedagogik maqsadga xizmat qiluvchi muhit sifatida ko‘radi. DigComp 2.2 raqamli kompetensiyani axborot va ma’lumotlar bilan ishlash, muloqot va hamkorlik, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik hamda muammolarni hal etish bilan bog‘liq bilim, ko‘nikma va munosabatlar majmui sifatida yoritadi [2]. Shu sababli o‘quvchi mustaqilligini rivojlantirishda texnik amallarni bajarish bilangina cheklanmasdan, axborotning ishonchliligini baholash, raqamli iz va maxfiylikka e’tibor berish hamda manbalarni to‘g‘ri ko‘rsatish ko‘nikmalarini ham shakllantirish kerak.

UNESCOning 2023-yilgi hisobotida ta’lim texnologiyalarining samarasi kontekst, teng imkoniyat, dalillarga asoslangan tanlov va o‘qituvchi faoliyati bilan bog‘liqligi ta’kidlanadi [3]. Bu fikr raqamli platformani shunchaki joriy etish yetarli emasligini anglatadi. Agar topshiriq maqsadi noaniq bo‘lsa yoki o‘quvchi texnologiyadan chalg‘ish uchun foydalansa, raqamli vosita mustaqillikni kuchaytirmasligi mumkin. Shuning uchun texnologiya tanlovi o‘quv maqsadi, yosh xususiyati, mavjud infratuzilma va o‘qituvchining metodik tayyorgarligiga mos kelishi lozim.

Metodikaning amaliy ahamiyati o‘qituvchi rolini ma’lumot beruvchidan o‘rganish jarayonini loyihalovchi va kuzatuvchi mutaxassisga kengaytirishidadir. Shu bilan birga, o‘quvchini barcha bosqichlarda yolg‘iz qoldirish maqsadga muvofiq emas. Qo‘llab-quvvatlash asta-sekin kamaytiriladi: dastlab namuna va yo‘riqnoma beriladi, keyin tanlov imkoniyatlari taqdim etiladi, so‘ng o‘quvchi mustaqil strategiya tanlaydi. Bunday bosqichlilik o‘quvchining o‘ziga ishonchini saqlab, mas’uliyatini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, model nazariy tahlil asosida ishlab chiqildi va uning samaradorligi maktab sharoitida tajriba-sinov orqali tasdiqlanishi lozim. Keyingi bosqichda boshlang‘ich diagnostika, metodik ta’sir, yakuniy o‘lchov va natijalarni qiyoslashdan iborat dizayn qo‘llash mumkin. Bunda sinflar, fanlar, raqamli imkoniyatlar va o‘quvchilarning boshlang‘ich tayyorgarligi hisobga olinishi, ma’lumotlar esa etik talablarga rioya qilgan holda yig‘ilishi zarur.

5. XULOSA

Raqamli ta’lim muhitida mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish uchun texnologik imkoniyatlarni maqsadli pedagogik dizayn bilan birlashtirish talab etiladi. Maqolada kompetensiyaning besh tarkibiy qismi, to‘rt bosqichli rivojlantirish modeli va rubrika asosida baholash yondashuvi taklif qilindi. Metodikani takomillashtirishning muhim shartlari — aniq maqsad, darajalangan topshiriq, ishonchli resurs, formativ fikr-mulohaza, refleksiya, raqamli xavfsizlik va teng foydalanish imkoniyatidir. Keyingi tadqiqotlar ushbu modelni real ta’lim jarayonida sinovdan o‘tkazib, uning turli fan va yosh guruhlaridagi samaradorligini empirik baholashga yo‘naltirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zimmerman, B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // Theory Into Practice. – 2002. – Vol. 41, No. 2. – P. 64–70. – DOI: 10.1207/s15430421tip4102_2.
2. Vuorikari, R., Kluzer, S., Punie, Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. – DOI: 10.2760/115376.
3. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? – Paris: UNESCO, 2023.
4. OECD. OECD Future of Education and Skills 2030: Learning Compass 2030. – Paris: OECD, 2019.
5. Mayer, R. E. Multimedia Learning. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2021.